

nulého kvůli velkému dobru, jež má *jeho* osobu přinést lidu, třebaže v zájmu plného uskutečnění tohoto dobra přestali králi prokazovat lojalitu a o své poslušnosti ho ujišťovali v okamžiku, kdy už neměl žádnou pravomoc rozkazovat.

Tato zdravice byla zajisté diktována dobrosrdečností a náklonností, ale k revolucím, které ve Francii proběhly, je třeba připočítat i významnou revoluci v představách o dobrém chování a zdvořilosti. Říká se, že my v Anglii se učíme způsobům z druhé ruky, přejímáme je prý z vašeho břehu Kanálu a své chování údajně oblékáme do obnošených šatů z Francie. Je-li tomu tak, pak stále ještě zůstáváme u starého střihu. Nové pařížské módě dobrých způsobů jsme se zatím nepřizpůsobili natolik, abychom si mysleli, že projevem nejvytříbenějšího tónu vybrané poklony (ať už má být projevem soustrasti nebo blahořání) je říci tomu nejvíce pokořenému z tvorů plazících se po zemi, že z vraždy jeho služebníků, z pokusu o zavraždění jeho samého a jeho manželky a z ponízení, zhanobení a degradace, které osobně utrpěl, vzejde velký veřejný prospěch. Takový způsob útěchy by připadal nelidský i našemu kaplanovi ve věznici Newgate a nezvolil by jej ani při loučení se zločincem pod šibenicí. A mysl bych též, že i pařížský kat by byl nyní, když byl hlasem Národního shromázdění povznesen a obdržel příslušnou hodnost a erb v heraldickém kolegiu lidských práv, příliš velkorýsý a rytířský, příliš naplněn pocitem vlastní nové důstojnosti, než aby použil tak sarkastických slov útěchy vůči komukoli, koho by *uražený národ* předal jeho *executivní pravomoci*.

Člověk je věru na dně, jestliže se mu takto lichotí. Tišící doušek zapomnění je mu záměrně podáván otrávený, aby prodloužil trýznivou bezesnost a sytil palčivou ránu mučivých vzpomínek. Podávat někomu uspávací lektvar milosti kořeněný vsemi ingredientemi výsměchu a pohrdání je totéž co přidržet mu u úst namísto „balsámu bolavých duší“⁶² pohár lidského trápení plný po okraj a přinutit jej vypít obsah až do dna.

Král Francie, veden důvody přinejmenším stejně pádnými jakoty, které byly tak útlocitně podtrženy v novoroční zdravici, se pravděpodobně vynasnaží na tyto události a tuto zdravici zapomenout. Avšak historie, jež vede trvalý záznam o všech našich skutcích a vynáší svůj majestátní soud nad činy vládců vše-

ho druhu, nezapomene ani na tyto události, ani na éru této ušlechtilé vytříbenosti mezilidských vztahů. Historie zaznameňá, že ráno 6. října 1789 král a královna Francie po dni plném zmatků, obav, hrůzy a krveprolití ulehli pod ochranou veřejné stráže, jež měla být zárukou jejich bezpečí, aby dopřála organismu pár hodin odpočinku a neklidného, trudnomyslného spánku. Královna byla z tohoto spánku vytržena jako první hlasem člena své osobní stráže, jenž na ni zpoza dverí volal, ať se zahrání útěkem – že je to poslední důkaz věrnosti, který jí může dát, než se naň vrhnou a než zemře. Vzápětí byl zabit. Do královny komnaty vtrhla horda nelítostných surovců a zabijáků zbrocených strážcovou krví a bajonetů a dýkami zuřivě prohledávala lože, z kterého pronásledovaná žena před chvíli jen tak tak stačila téměř nahá uprchnout a uniknout tajnými, vrahům neznámými chodbami, aby hledala záchrannu u nohou krále a manžela, jenž sám si ani na chvíli nebyl jist životem.

Král (omezme se na tento titul), královna a jejich nezletilé děti (které by jednou byly chloubou a nadějí velkého a šlechetného národa) byli poté nuceni opustit své útočiště, nejnádhernější zámek na světě, který zanechali ponořený v krvi, poskvrněný masakry a posetý rozházenými údy a zohavenými mrtvolami. Byli vezeni do hlavního města království. Dva muži, kteří přežili ničím nevyprovokovanou a s odporem se nesetkavší všeobecnou krvavou řez na gentlemanech urozeného původu, příslušnících královské tělesné stráže, byli se vší pompou výkonu spravedlnosti brutálně dovlečeni ke špalku a na nádvoří paláce veřejně střati. Jejich hlavy byly nabodené na píky a neseny v čele průvodu. Vzápětí za nimi se pomalu posunovali královští zajatci obklopení strašlivým řevem, ječivými výkřiky, šílenými tanci, potupnými urážkami a veškerou nevýslovnnou sprostotou pekelných fúrií převtělených do nejodpornějších ženštin. Poté, co během pomalé tortury dvanáct mil dlouhé cesty, jež se protáhla na šest hodin, museli upíjet, kapku po kapce, z poháru hořkosti horší smrti, byli pod ochranou týchž vojáků, kteří jim dělali společnost v tom slavném triumfálním průvodu, vsazeni do jednoho ze starých pařížských paláců, nyní proměněného v Bastilu pro krále.

Má se takovému triumfu žehnat u oltářů? Má být připomí-

nán s vděčným díkůvzdáním? Má být tím pravým námětem vroucích modliteb a zanícených zbožných rozjímání? Ujišťuji Vás, že thébské a thrácké orgie předvedené ve Francii a potleskem odměněné pouze ve Starém ghettu zažehují prorocké nadšení v myslích jen pramalého počtu lidí v našem království, i když nějaký svatý apoštol, který má možná svá soukromá zjevení a který naprosto překonal všechny přízemní pověry srdce, může pokládat za zbožné a patřičné srovnávat tuto událost s příchodem Knížete pokoje na svět, který v posvátném chrámu oznámil ctihonodý stařec a nedlouho před ním stejně krásnými slovy zvestoval hlas andělů tiché prostotě pastýřů.⁶³

Zpočátku jsem si nedovedl vysvětlit ten nával nezkrocené extáze. Věděl jsem, pravda, že utrpení monarchů může být pro některé jazyky lahodným pokrmem. Ale byly tu pochybnosti, jež mohly sloužit k udržení této chuti v rámci jistých hranic střídomosti. Když jsem však vzal v úvahu jednu věc, byl jsem nucen přiznat, že Spolek zaslhuje velkou dávku shovívavosti, protože pro průměrnou lidskou vůli bylo pokušení příliš silné. Mám na mysli Io Paean⁶⁴ triumfu, bojový pokřik vyzývající k „pověšení všech BISKUPŮ na lucerny“, který mohl lehce vyvolat výbuch nadšení nad očekávanými důsledky tohoto šťastného dne. Při tak velkém nadšení je malá odchylka od zásad obezřetnosti omluvitelná. Snadno se může stát, že prorok propukne v hymnus radosti a díkůvzdání nad událostí, která se, soudě podle zkázy veškerých církevních institucí, jeví jako předzvěst milénia a příchodu pátého království.⁶⁵ V této radostné události však (jak tomu bývá u všech lidských záležitostí) bylo něco, co vystavilo trpělivost těchto ctihonodých gentlemanů zkoušce a prověřilo vytrvalost jejich víry. Mezi mnoha slabými okolnostmi tohoto „nádherného dne“ chyběly mrtvoly krále, královny a jejich dětí. Ani vražda biskupů, nebyla ve skutečnosti dokonána, přestože po ní volalo tolik svatých vytržení. Skupinový portrét královražedného a svatokrádežného krvoprolití byl naskicován vskutku směle, avšak právě jen naskicován. Tato velká historická malba masakru neviných zůstala naneštěstí nedokončena. Který statečný velký mistr ze školy

* Tous les Eveques à la lanterne.

lidských práv se pevnou rukou chopí štětce, aby obraz dokončil, uvidíme později. Doba ještě neobsáhla celý prospěch z rozšíření poznání, které vyvrátilo pověru a blud, a král Francie musí snést ještě jednu nebo dvě urážky, na které jistě ochotně zapomene vzhledem k tomu všemu dobru, jež má vzejít z jeho utrpení a z vlasteneckých zločinů osvíceného věku.*

* Na tomto místě je vhodné odkázat na dopis napsaný o této věci očitým svědkem. Tímto očitým svědkem byl jeden z nejčestnějších, nejinteligentnějších a nejvýrečnějších členů Národního shromáždění, jeden z nejaktivnějších a nejhorlivějších reformátorů státu. Ze Shromáždění byl nucen odejít; poté se kvůli hrůzám tohoto zbožného triumfu a vlastnostem lidí – tyto zločiny ne-li iniciujících, tedy z nich tyjících –, kteří se ujali vedení veřejných záležitostí, stal dobrovolným vyhnancem.

Výňatek z *Druhého dopisu příteli pana de Lally-Tollendala*:⁶⁶

„Parlons du parti que j'ais pris; il est bien justifié dans ma conscience. – Ni cette ville coupable, ni cette assemblée plus coupable encore, ne meritoient que je me justifie; mais j'ais à coeur que vous, et les personnes qui pensent comme vous, ne me condamnent pas. – Ma santé, je vous jure, me rendoit mes fonctions impossibles; mais même en les mettant de côté il a été au-dessus de mes forces de supporter plus longtemps l'horreur que me causoit ce sang, – ces têtes, – cette reine presque égorgée, – ce roi, – amené esclave, – entrant à Paris, au milieu de ses assassins, et précédé des têtes de ses mal heureux gardes. – Ces perfides jannissaires, ces assassins, ces femmes cannibales, ce cri de, TOUS LES EVÈQUES À LA LANTERNE, dans le moment où le roi entre sa capitale avec deux évêques de son conseil dans sa voiture. Un coup de fusil, que j'ai vu tirer dans un des carrosses de la reine. M. Bailly appellant cela un beau jour. L'assemblée ayant déclaré froidelement le matin, qu'il n'étoit pas de sa dignité d'aller toute entière environner le roi. M. Mirabeau disant impunément dans cette assemblée, que le vaisseau de l'État, loin d'être arrêté dans sa course, s'élanceroit avec plus de rapidité que jamais vers sa régénération. M. Barnave, riant avec lui, quand des flots de sang couloient autour de nous. Le vertueux Mounier** échappant par miracle à vingt assassins, qui avoient voulu faire de sa tête un trophée de plus.

Voilà ce qui me fit jurer de ne plus mettre le pied dans cette grotte d'Antropophages [Národní shromáždění] où je n'avois plus de force

** N.B. Pan Mounier byl tehdy mluvčím Národního shromáždění. Od té doby je nucen žít v exilu, přestože jde o jednoho z nejodhodlanějších bojovníků za svobodu.⁶⁸

Dílo našeho nového osvícení a poznání s největší pravděpodobností ještě zcela nenaplnilo původní záměry, ale i tak soudím, že takové zacházení s kteroukoli lidskou bytostí musí šokovat každého, kdo nebyl stvořen k uskutečňování revolucí. Tímto konstatováním však nemohu skončit. Ovlivněn vrozenými city své povahy a neosvícen ani jediným paprskem nově zážehnutého moderního světla, přiznávám se Vám, pane, že urozený původ trpících osob a zejména pohlaví, krásy a roztomilé vlastnosti potomka tolika králů a císařů a útlý věk královských dětí, jedině díky svému dětství a nevinnosti necitlivých k hrubým urážkám, jimž byli vystaveni jejich rodiče, místo aby byli předmětem nadšeného obdivu, značně zapůsobily na mou vnímavost v této nanejvýš kormutlivé události.

Slyšel jsem, že vznešený muž, jenž byl hlavní trpnou postavou v triumfu našeho kazatele, prodělal při této ostudné příhodě, přestože neklesal na duchu, bolestnou zkušenosť. Jako muž musel trpět i za svou ženu, své děti a věrné gardisty, kteří byli jemu před očima chladnokrevně zmasakováni; jako vladař cí-

d'élever la voix, où depuis six semaines je l'avois élevée en vain. Moi, Mounier, et tous les honnêtes gens, ont le dernier effort à faire pour le bien étoit d'en sortir. Aucune idée de crainte ne s'est approchée de moi. Je rougirais de m'en défendre. J'avois encore reçû sur la route de la part de ce peuple, moins coupable que ceux qui l'ont envirée de fureur, des acclamations, et des applaudissements, dont d'autres auroient été flattés, et qui m'ont fait frémir. C'est à l'indignation, c'est à l'horreur, c'est aux convulsions physiques, que ce seul aspect du sang me fait éprouver que j'ai cédé. On brave une seule mort; on la brave plusieurs fois, quand elle peut être utile. Mais aucune puissance sous le Ciel, mais aucune opinion publique n'ont le droit de me condamner à souffrir inutilement mille supplices par minute, et à périr de désespoir, de rage, au milieu des *triomphes*, du crime que je n'ai pu arrêter. Ils me proscrirent, ils confisqueront mes biens. Je labourerai la terre, et je ne les verrai plus. – Voilà ma justification. Vous pourrez la lire, la montrer, la laisser copier; tant pis pour ceux qui ne la comprendront pas; ce ne sera alors moi qui auroit eu tort de la leur donner.⁶⁷

Tento voják neměl tak ocelové nervy jako mírumilovní gentlemani ze Starého ghetta. – Nahlédněte i do vyprávění o těchto událostech od pana Mouniera, člověka rovněž čestného, ctnostného a nadaného, tudíž na útěku.

til žal nad podivným a strašlivým přerodem svých civilizovaných poddaných a spíše byl nad nimi zarmoucen, než aby se strachoval o sebe. Málo to ubírá z jeho statečnosti a nesmírně to přidává na cti jeho lidskosti. Je mi líto, že to musím říkat, opravdu moc líto, že se takové osobnosti nacházejí v situaci, kdy není nepatřičné vyzdvihnout ctnosti velkých.

Slyšel jsem také, a raduji se z toho, že ona velká dáma – druhá trpná postava triumfu – snášela ten den (člověku záleží na tom, aby lidé stvoření pro utrpení trpěli statečně) a všechny dny následující, uvěznění svého manžela, své vlastní zajetí, vyhnanství svých přátel, urážející pochlebnické projevy a celou tu tíhu nahromaděných příkoří s vyrovnanou trpělivostí, jak náleží k jejímu stavu a původu a jak přísluší dceři panovnice věhlasné svou zbožností a odvahou, dceři stejně jako její matka hrdé a jednající s důstojností římské matróny, která se v krajní situaci zachránila před nejhorskou potupou, a bude-li muset zemřít, nepřipustí, aby ji smrti vydala nehodná ruka.

Je tomu šestnáct nebo sedmnáct let, co jsem viděl královnu Francie – tehdy ještě manželku dauphina – ve Versailles, a věru Země, již se sotva dotýkala, nespatrila půvabnější zjev.⁶⁸ Viděl jsem ji kousek nad obzorem, krášlivá a rozjařující vysí sféry, k nimž právě stoupala. Zářila jako jitřní hvězda, spanilá, plná života a radosti. Jaká proměna! Musel bych být člověk bez srdce, kdybych bez pohnutí pozoroval ten vzlet a ten pád! Když ji vedle nadšené, uctivé a čisté lásky obklopila také zasloužená úcta, ani ve snu mne nenapadlo, že někdy bude nucena ukrývat v duši silný protijed na hanebnou potupu. Ani ve snu by mne nenapadlo, že se doziju takových pohrom, které ji postihly v národě rytířů, v zemi čestných mužů a kavalírů. Myslel bych, že deset tisíc mečů vyletí z pochvy, aby ztrestalo třeba jen pohled, který by ji chtěl urazit. Jenže rytířská doba pominula. Nastal věk sofistů, ekonomů a počtářů a sláva Evropy navždy pohasla. Nikdy, nikdy již nespatrime onu šlechetnou oddanost urozenému stavu a něžnému pohlaví, onu hrdou podřízenost, důstojnou poslušnost, věrnost srdce, které i v porobě oživovaly ducha vznešené svobody. Půvab života, který se nedá získat za peníze, připravenost bránit vlast jen pro ni samu, kolébka mužnosti a heroismu, to vše náleží minulosti! Ta tam je zásadovost,

čistota cti, jež skvrnu pocítovala jako ránu, podněcovala odvahu, přičemž zmírňovala krutost, zušlechtovala, cehokoli se dotkla, a způsobovala, že i sama neřest ztrácela půl své špatnosti, protože pozbyla veškerou svoji vulgárnost.

Tento provázaný systém názorů a citů měl svůj původ ve starobylém rytířství a jeho zásady přetrvaly, i když v podobách měnících se podle klikatých cest lidských záležitostí, a působily skrze dlouhý sled generací až do naší doby. Jestliže někdy zcela upadnou v zapomnění, bude to, obávám se, velká ztráta. Právě ony daly charakter novodobé Evropě. Právě jimi se vyznačovala bez ohledu na formy vlády a ke svému prospěchu se odlišovala od států Asie a nejspíše i od států, které vzkvétaly v nejskvělejších dobách antického světa. Právě tyto zásady vytvořily, aniž by rušily společenské rozdíly, ušlechtilou rovnost a vštípily ji všem společenským vrstvám. Právě takové smýšlení činilo z králů naše druhy a obyčejným lidem umožňovalo obcovat s králi jako s bližními. Bez použití síly a bez odporu mírnilo neústupnost pýchy a moci, zavazovalo vladaře přijmout jemný chomout společenské prestiže, nutilo strohou autoritu k eleganci a samovládu panující nad zákonem korigovalo dobrými obyčeji.

Ted má být ale všechno jinak. Všechny ty libé iluze, které vládu činily laskavější a poslušnosti dodávaly důstojnost, které harmonizovaly různé stránky života a na politiku šetrně roubaly city, jež zkrášlují a ladí život prostých lidí, mají teď ustoupit nové, vítězící říši světla a rozumu. Cudná drapérie žítí má být brutálně stržena. Všechny vznešené ideje, pocházející z šatníku morální představivosti, zdomácnělé v našem srdci a rozumem potvrzené jako nezbytné, neboť kryjí nedostatky naší holé, chvějící se přirozenosti a pozvedají ji v našich očích k důstojenství, mají se nyní odmrštít jako směšná, absurdní a obstarožní veteš.

Podle nové představy věcí je král jenom muž, královna pouze žena, žena také živočich, a to živočich nezrovná nejvyššího řádu. Veškerá úcta vzdávaná něžnému pohlaví, ženě jako takové, bez zvláštních záměrů, je prý jen romantický nesmysl a posetilost. Královražda, otcovražda a svatokrádež jsou pouhé pověrečné fikce matoucí průzračnou čistotu právní vědy. Vražda krále, královny, biskupa nebo otce je jenom obyčejná vražda,

a jestliže jí lid shodou okolností nebo jiným způsobem získá nějaký prospěch, je vlastně vraždou témař zcela omluvitelnou, která by neměla být předmětem příliš přísného vyšetřování.

Podle této barbarské filosofie, jež je plodem kamenného srdce a kalného rozumu a jíž chybí jak praktická moudrost, tak veškerý vkus a elegance, se zákony opírají pouze o vlastní reprezivní sílu a o význam, který do nich vkládá každý jednotlivec na základě svých osobních spekulací nebo jaký je jim ochoten propůjčit s ohledem na vlastní zájmy. V hájích akademie *těchto filosofů* vidíte na konci každé aleje jenom šibenice. Nezbylo nic, co by nás v srdci poutalo ke společnosti. Podle principů této mechanistické filosofie nemohou být naše instituce nikdy ztělesněné – mohu-li použít tohoto výrazu – v konkrétních osobách, aby v nás mohly vzbuzovat lásku, úctu, obdiv nebo oddanost. Ale onen druh rozumu, který zapuzuje lásku a náklonnost, není s to zaujmout jejich místo. Tato láska ke společnosti je spolu s dobrými způsoby žádoucí někdy coby doplněk, jindy korektiv, ale vždy coby podpora zákona. Pravidlo, jímž by se podle moudrého člověka a velkého znalce měli řídit básníci, platí stejně tak i pro státy: *Non satis est pulchra esse poemata, dulcia sunt.*⁷⁰ Každý národ by měl mít systém obyčeju, který by mohl potěšit kultivovanou mysl. Abychom mohli ve své zemi nalézat zalíbení, musí být krásná.

Moc, v té či oné podobě, tento zánik potřebných zvyků a smýšlení přežije a najde si jiné, horší prostředky ke své podpoře. Uzurpátoři, kteří – aby mohli odstranit staré instituce – rozobili staré principy, budou udržovat moc stejnými metodami, jakými jí nabyla. Jakmile bude z myslí a srdcí lidí vymýcen starý feudální a rytířský duch *manské věrnosti*, který zbavoval krále obav, a tím jak je, tak jejich poddané osvobozoval od nutnosti bdělého dohledu tyranie, bude se spiknutím a atentátům předcházet preventivními popravami a konfiskacemi a uplatňováním dlouhého seznamu krutých a krvavých maxim, jež tvoří politický kodex každé moci, která na misku vah neklade vlastní čest ani neapeluje na čest těch, kdo jí mají být poslušni. Když se politikou poddaných stane rebelie, strategií králů bude tyranie.

Jsou-li nám odebrány staré názory a životní zásady, ztrácíme cosi nekonečně cenného. Od toho okamžiku nemáme žádný

kompas, jímž bychom se řídili, a nevíme ani přesně, do jakého přístavu to vlastně plujeme. Je nepochybné, že v den, kdy se uskutečnila vaše revoluce, byla Evropa jako celek v rozkvětu. Těžko říci, nakolik tato prosperita vděčí duchu našich starých dobrých způsobů a tradičního smýšlení; jelikož však působení takových příčin jistě není neutrální, musíme mít za to, že v úhrnu byl jejich vliv blahodárný.

Máme až příliš velký sklon uvažovat o věcech v jejich nynější podobě, aniž bychom se dostatečně věnovali příčinám, které jim daly vzniknout a pravděpodobně rozhodují také o jejich dalším trvání. Nic není jistější než to, že naše způsoby, naše civilizace, a vůbec veškeré dobro s nimi spojené, v našem evropském světě po celé věky závisely na dvou principech, respektive byly výsledkem spolupůsobení obou – mám na mysli ideu gentlemana a duch náboženství. Šlechta a duchovenstvo – povoláním, záštítou a mecenáštvím – umožňovaly rozvoj vzdělanosti i uprostřed válek a zmatků a v době, kdy se vlády teprve formovaly ve své zárodečné podobě. Učenost splatila šlechtě a duchovenstvu vše, čeho se jí dostalo, a to i s úroky, neboť rozšířila jejich duševní obzory a kultivovala jejich myšlení. Kéž by si všechny tři strany i dnes uvědomovaly tento nerozpojitelný sňatek a své náležité místo v něm! Kéž by se učenost, nesvedená na scestí nezdravými ambicemi, spokojila s rolí učitele a rádce a neaspirovala na roli pána! Nyní bude spolu se svými přirozenými ochránci a strážci sražena do bahna a vláčena tam nějakým sviňským davem.*⁷¹

Jestliže, jak se domnívám, vděčí moderní vzdělanost starým způsobům za víc, než bývá ochotna přiznat, pak to platí také o jiných oblastech lidské činnosti, jichž si ceníme právě tak, kolik zasluhují. Dokonce i obchod, řemeslo a průmysl, modly našich ekonomií nadšených politiků, jsou samy spíše jen výtvory, jen výsledky, které jsme ochotni uctívat jako prvotní příčiny. Zajisté vyrostly ve stejně atmosféře, v níž vzkvétala i vzdělanost. I ony mohou odumřít spolu s úpadkem zásad, jež jsou jejich

* Osudy Baillyho a Condorceta jsou velice dobrou ilustrací. Posudte, za jakých okolností byl Bailly souzen a popraven, a srovnejte to s touto předpovědí.⁷²(1803)⁷³

přirozenou ochranou. U vás jím všem, alespoň prozatím, hrozí hromadná záhuba. Když národ pokulhává v řemesle a průmyslu, mohou je – a často docela dobře – nahradit aristokratické a náboženské city a postoje, pokud jsou ovšem i nadále živé. Zaniknou-li však obchod a řemesla v experimentu, který se snaží dokázat, jak dobře se stát může bez těchto starých fundamentálních zásad obejít, co potom bude s národem hrubých, hloupých, divokých a zároveň ubohých i sprostých barbarů zbavených víry, cti a mužné hrnosti, nemajících nic dnes a pro zítřek v nic nedoufajících?

Kéž byste nespěli k tomuto hroznému a odpornému stavu tak rychle a tou nejkratší cestou. Už teď se ve všech krocích Shromáždění a u všech jeho rádců projevuje myšlenková chudoba, hrubost a vulgárnost. Jejich svoboda je ponižující. Jejich věda je arogantní nevědomostí. Jejich lidskost je divoká a brutální.

Není jasné, zda jsme se my v Anglii zásadám důstojného a korektního jednání, které jsou u nás ještě dost patrné, naučili od vás, nebo zda jste je vy přejali od nás. Podle mne však mají původ spíše u vás. Připadáte mi jako *gentis incunabula nostrae*.⁷⁴ Francie vždycky více či méně ovlivňovala způsoby v Anglii, ale jestliže bude vaše studnice zanesená a znečištěná, pramen zakrátko vyschne a nebude už svými čistými vodami napájet ani nás a nejspíše ani žádný jiný národ. To je podle mého názoru důvod, proč celá Evropa až příliš niterně a bezprostředně pocítí obavy z toho, co se odehrává ve Francii. Promiňte mi proto, prosím, jestli jsem se příliš dlouho zabýval tím surovým divadlem, které se událo 6. října 1789, nebo jestli jsem věnoval příliš velký prostor úvahám, jež vyvstaly v mé mysli v souvislosti s tou nejdůležitější ze všech revolucí, které lze od toho dne datovat – myslím tím revoluci v cítění, chování a morálních postojích. Za tohoto stavu věcí, kdy vše úctyhodné kolem nás je zničeno a usiluje se o vyprázdnění samotného smyslu pro úctu v nás, je člověk skoro nucen omlouvat se za to, že chová obyčejné lidské city.

Proč jsou mé pocity natolik odlišné od pocitů reverenda Dr. Price a těch z jeho oveček, které jsou ochotny přijmout názory vyjádřené v jeho projevu? Z jednoho prostého důvodu – protože jsou přirozené. Protože jsme ustrojeni tak, aby nás při takové